

13. Δίγλωσσα και πολύγλωσσα λεξικά ναυτικής ορολογίας

A. Δελάκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγκεκριμένη ανακοίνωση έχει ως στόχο να παρουσιάσει μία πλήρη συγκέντρωση δίγλωσσων και πολύγλωσσων λεξικών ναυτικής ορολογίας, τα οποία περιλαμβάνουν τα νέα ελληνικά. Αυτή η συλλογή είναι αντιπροσωπευτική μίας πολύ σημαντικής λεξικογραφικής δραστηριότητας αλλά εξίσου μίας παραγωγής η οποία δεν είναι προσαρμοσμένη πάντα στις ανάγκες των χρηστών μεταφραστών ως προς τη χρήση τους. Καταγράψαμε δέκα λεξικά τα οποία εκδόθηκαν από το 1858 μέχρι το 1989, τα μελετήσαμε και στη συνέχεια δημιουργήσαμε μία τυπολογία καθώς και μεταλεξικογραφικά κριτήρια τα οποία μπορούν να εφαρμοστούν σε καθένα από αυτά. Τα κριτήρια δεν είναι ιεραρχημένα με βάση την σημαντικότητά τους αλλά παρουσιάζονται σε δύο κατηγορίες, εκ των οποίων η πρώτη αντιπροσωπεύει τη μακροδομή και η δεύτερη τη μικροδομή. Η συνθετική ανάλυση των αποκτηθέντων αποτελεσμάτων από αυτή τη μελέτη αποδεικνύει από τη μία πλευρά ότι η ελληνική ναυτική λεξικογραφία άνθισε κατά τον 19^ο αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και από την άλλη πλευρά την επικράτηση της γαλλικής γλώσσας στα παλαιότερα λεξικά (τα οποία χρονολογούνται από το 1858), ενώ στα λεξικά που εκδόθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες (μέχρι το 1989), υπερέχει η αγγλική γλώσσα. Ο στόχος αυτής της μελέτης είναι διπλός : να δημιουργήσει έναν κατάλογο λεξικών και να εξηγήσει γιατί τα στοιχεία που παραθέτουν είναι ανεπαρκή ως προς την χρήση τους από τους τεχνικούς μεταφραστές.

Recueil et analyse des dictionnaires maritimes Bilingues et multilingues comprenant le grec moderne

A. Delaki

RÉSUMÉ

Cette étude a pour but de présenter un recueil aussi complet que possible des dictionnaires maritimes bilingues et multilingues comprenant le grec moderne. Ce recueil est représentatif d'une activité lexicographique importante, mais également d'une production qui n'est pas toujours adaptée aux besoins des usagers traducteurs dans le contexte d'utilisation. Nous avons recensé une dizaine de dictionnaires, publiés entre 1858 et 1989. Nous les avons examinés, puis avons établi une typologie et des critères métalexigraphiques qui soient applicables à chacun d'entre eux. Les critères ne sont pas hiérarchisés par leur importance. Ils sont présentés en deux catégories, la première représentant la macrostructure et la seconde la microstructure. L'analyse synthétique des résultats obtenus par cette étude montre d'une part que la dictionnaire maritime grecque s'est épanouie le XIXème et au début du XXème siècle et d'autre part la prédominance de la langue française dans les plus anciens dictionnaires (qui datent depuis 1858), tandis que dans les dictionnaires, qui sont publiés les dernières décennies (jusqu'au 1989), remporte la langue anglaise. L'objectif donc de cette communication est double : constituer un inventaire des dictionnaires, et expliquer pourquoi leurs qualités sont insuffisantes, toujours du point de vue des traducteurs techniques.

1. ΣΥΛΛΟΓΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Η κριτική μελέτη των ορολογικών λεξικών αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο της μεταλεξικογραφικής έρευνας, με την έννοια ότι συμβάλλει όχι μόνο στην ανάπτυξη της θεωρητικής σκέψης γύρω από θέματα λεξικογραφίας και ορογραφίας, αλλά και στη βελτίωση των ίδιων των δίγλωσσων και πολύγλωσσων λεξικών που αντιπροσωπεύουν την πρακτική της εφαρμογή. Σε ένα τέτοιο ερευνητικό πλαίσιο, θα παρουσιάσουμε ένα σύνολο από 10 λεξικά ναυτικής ορολογίας, των οποίων το κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι περιλαμβάνουν τα νέα ελληνικά είτε ως γλώσσα-πηγή, είτε ως γλώσσα-στόχο. Η ίδια η καταγραφή των λεξικών από τα οποία συγκροτήθηκε το υλικό αναφοράς μπορεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, να θεωρηθεί στάδιο της ερευνητικής εργασίας, δεδομένου ότι πρόκειται για έργα των οποίων δεν υπήρχε προηγουμένως κανενός είδους συγκεντρωτικός κατάλογος.

Ο στόχος της εργασίας μας περιλαμβάνει τη συγκέντρωση, μελέτη και ανάλυση των δίγλωσσων και πολύγλωσσων λεξικών ναυτικής ορολογίας, που περιλαμβάνουν τα νέα ελληνικά. Πρέπει να αναφέρουμε ότι για μεθοδολογικούς λόγους, αποκλείστηκαν τα έργα στα οποία το ευρύ κοινό δεν έχει πρόσβαση, κυρίως πανεπιστημιακές εργασίες και ανέκδοτα γλωσσάρια όρων που έχουν δημιουργηθεί από επίσημες μεταφραστικές υπηρεσίες (σε υπουργεία, πρεσβείες, οργανισμούς...), από μεταφραστικά γραφεία ή από άλλες επιχειρήσεις για εσωτερική χρήση, οι εγκυκλοπαιδείες, τα λεξικά που δεν διατίθενται σε έντυπη μορφή και τα γλωσσάρια που εμφανίζονται ως ευρετήρια επιστημονικών ή άλλων συγγραμμάτων.

Το υλικό που συγκεντρώθηκε με τον τρόπο αυτό αποτελείται από 10 λεξικά, γλωσσάρια και εγκυκλοπαιδικά λεξικά, τα οποία έχουν εκδοθεί από το 1858 μέχρι το 1989. Αν και δεν υπάρχει τρόπος ελέγχου, ώστε να βεβαιώσουμε ότι ο κατάλογος περιλαμβάνει το σύνολο των έργων που έχουν εκδοθεί κατά την περίοδο αυτή, το υλικό είναι οπωσδήποτε αντιπροσωπευτικό της ελληνικής ορογραφικής παραγωγής, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη το κριτήριο της πρόσβασης του κοινού¹ σε αυτήν.

¹ Οι διεθνείς κατάλογοι λεξικογραφικών και ορολογικών έργων σπανίως διαθέτουν αναφορές στην ελληνική γλώσσα. Έτσι, το υλικό μας προέρχεται κυρίως από βιβλιοθήκες (Εθνική Βιβλιοθήκη, Βιβλιοθήκη του Κοινοβουλίου, Βιβλιοθήκη της Παλαιάς Βουλής, Γεννάδειος, Βιβλιοθήκη ΤΕΕ και ορισμένες νοσοκομειακές βιβλιοθήκες) και από τα σπουδαστήρια των Πανεπιστημίων Αθήνας, Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Πάτρας και Paul Valéry-Montpellier III, αλλά και από προσωπική έρευνα στα αθηναϊκά βιβλιοπωλεία.

2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΑΝΑΦΟΡΑΣ

Στη συνέχεια ακολουθεί η παρουσίαση των τίτλων του υλικού μας, τα οποία παραθέτουμε σύμφωνα με την χρονολογία έκδοσής τους, ξεκινώντας από αυτά που εκδόθηκαν παλαιότερα και συνεχίζοντας με εκείνα που έχουν εκδοθεί πιο πρόσφατα.

- ΠΑΛΑΣΚΑΣ (Λ.), ΚΟΥΜΕΛΑΣ (Α.), ΙΩΑΝΝΟΥ (Φ.), *Ναυτικόν Ονοματολόγιον*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, εν Αθήναις, 1884, [4+] 234 σ., 14,5x21,5 εκ.
- ΠΑΛΑΣΚΑΣ (Λεωνίδας), *Γαλλο-ελληνικόν Λεξικόν Ναυτικών Όρων*, Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, εν Αθήναις, 1898, [μ+] 710 σ., 15x21 εκ.
- ΚΑΜΑΡΙΝΟΣ (Κωνστ. Δ.), Καθηγητής Αγγλικών Σ. Ε. Ν., *Αγγλοελληνικόν Λεξικόν Ναυτικών Όρων περιλαμβάνον πλήρες ναυτικόν ονοματολόγιον και όρους*, Εκδοτικός Οίκος Α. Ματαράγκα, Αθήναι, 1948, 270 σ., 17x25 εκ.
- ΖΗΤΡΙΔΗΣ (Γ. Χ.), Επιτροπή επιστημόνων και ειδικών περί τα ναυτιλιακά θέματα υπό την επιμέλεια του Δημοσιογράφου και Λογοτέχνη Γ. Χ. ΖΗΤΡΙΔΗ, *Ναυτιλιακόν Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, Αφιέρωμα εις τον Έλληνα ναυτικόν, Τόμος Α' & Β', Εκδόσεις "Ναυτιλία", χ.τ., 1957 (Τόμ. Α'): 106 [+2] σ., 1958 (Τόμ. Β'): 110 σ., 14,5x19,5 εκ.
- ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ (Δ. Π.), Πλωτάρχης Β. Ν., *Ναυτική Αγγλική Ορολογία*, Βασιλικόν Ναυτικόν, Σχολή Ν. Δοκίμων, Γενικόν Επιτελείον Ναυτικού, Τρίτη Έκδοσις, Πειραιάς, 1964, [4+] 600 σ., 18,5x25 εκ.
- ΣΕΓΔΙΤΣΑΣ (Π. Ε.), *Πεντάγλωσσον Λεξικόν Ναυτικών Όρων*, Ίδρυμα Ευγενίδου, Αθήναι, 1971, [10+] 658 pages, 17x24,5 εκ.
- *Σύγχρονο Ναυτιλιακό Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Νομικών – Οικονομικών – Τεχνικών Όρων Ελληνο-αγγλικό, Αγγλο-ελληνικό*, Έκδοσις Α', Εκδοτικός Οίκος Θεοδώρου Π. Τυροβόλα, «Interbooks», Αθήνα, 1977, 353 pages, 14,5x21,5 cm.
- ΚΟΥΡΜΠΕΛΗΣ (Νικ.), *Αγγλοελληνικόν και Ελληνοαγγλικόν Λεξικόν Ναυτιλιακών Όρων*, Ναυτικός και Τεχνικός Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Ι. Λιοντή, Έκδοσις Έκτη Επηυξημένη, 1979, Εν Πειραιεί, 1979, 946 σ., 14x21 εκ.
- ΣΑΜΑΡΑΣ (Νίκος Μ.), Οικονομολόγος Ναυτιλίας και Λιμένων, *Αγγλοελληνικό Λεξικό Ναυτιλιακών και Λιμενικών Όρων*, dictionary seapping-port terms, Εκδόσεις University Studio 209837, Θεσσαλονίκη, 1980, 14x20,5 εκ.
- BRODIE (Peter R.), VLASSOPOULOS (John S.), *Dictionary of shipping terms Greek-English and English-Greek*, *Λεξικό Ναυτιλιακών και Ναυλομεσιτικών Όρων Ελληνο-αγγλικό και Αγγλο-ελληνικό*, Lloud's of London Press Ltd., London 1989, [xiii+] 174 σ., 13,5x21,5 εκ.

3. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΜΕΤΑΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΤΩΝ ΛΕΞΙΚΩΝ

Το πρώτο κριτήριο επιλογής ενός λεξικογραφικού έργου εκ μέρους των χρηστών είναι η τυπολογική του κατηγορία, αν πρόκειται δηλαδή για λεξικό γλωσσικού ή εγκυκλοπαιδικού τύπου ή για απλό γλωσσάριο. Στην περίπτωση των μεταφραστών, είναι σαφής η προτίμηση για τα λεξικά έναντι των γλωσσαρίων αλλά και έναντι των εγκυκλοπαιδικών λεξικών. Το υλικό αναφοράς περιέχει 6 λεξικά (6/10) έναντι 2 εγκυκλοπαιδικών λεξικών (2/10) και 2 γλωσσαρίων (2/10).

Ακολουθώντας μία κλασική διάκριση της λεξικογραφίας (Κατσογιάννου Μ. & Ευθυμίου Ε., 2004) κατατάξαμε τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία συγκεντρώσαμε και μελετήσαμε τα λεξικά σε δύο ομάδες, από τις οποίες η πρώτη αναφέρεται στο επίπεδο της μακροδομής και η δεύτερη σε αυτό της μικροδομής. Ορισμένα από αυτά μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικά μεταξύ τους, ενώ άλλα αποτελούν αυτόνομα στοιχεία αξιολόγησης.

Η πρώτη ομάδα κριτηρίων αφορά καταρχάς τα άμεσα παρατηρήσιμα στοιχεία, τα οποία ο αναγνώστης μπορεί να αξιολογήσει χωρίς να συμβουλευτεί το περιεχόμενο ενός λεξικού. Εκτός από την προτίμηση των χρηστών για τα επίτομα λεξικά, η γενική εμφάνιση, η τυπογραφική επιμέλεια και η ποιότητα της εικονογράφησης δίνουν μία πρώτη εντύπωση ευχρηστίας (ή μη). Σημαντικότερα όμως είναι τα βιβλιογραφικά δεδομένα (χρόνος και τόπος έκδοσης), και ιδιαίτερα η ημερομηνία έκδοσης, που αποτελεί ουσιώδη πληροφορία ως προς την επικαιρότητα των δεδομένων. Στο σύνολο του υλικού μας, (10/10) παρατηρούμε ότι αναγράφεται η ημερομηνία έκδοσής τους, παρά το γεγονός ότι η αναφορά της ημερομηνίας έγινε υποχρεωτική από την ελληνική νομοθεσία πολύ πρόσφατα (1997).

Επιπλέον, η χρονολόγηση των λεξικών μάς επιτρέπει να προχωρήσουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις σχετικές με την πορεία της ελληνικής ορογραφίας. Παρατηρούμε ότι ο ρυθμός έκδοσης των λεξικών ναυτικής ορολογίας δεν αυξάνεται μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: μόνο ένα λεξικό, από τα 10 του συνόλου, έχει εκδοθεί από το 1981 και μετά, παρόλο που θα περιμέναμε ότι η ένταξη θα επηρέαζε θετικά την εκδοτική δραστηριότητα της ναυτικής ορολογίας. Τα αποτελέσματα δεν είναι ισορροπημένα, δεδομένου ότι τα λεξικά των οποίων η ημερομηνία έκδοσης είναι προγενέστερη του 1981, εκδόθηκαν μεταξύ του 1858 και του 1980, δηλαδή μέσα σε 122 χρόνια.

Αντίθετα από τη χρονολογία, η αναφορά του τόπου έκδοσης δεν μπορεί να θεωρηθεί κριτήριο ποιότητας, αποτελεί όμως στοιχείο για τη γεωγραφική συγκέντρωση της λεξικογραφικής παραγωγής. Αρχικά, πρέπει να αναφέρουμε ότι σε 8 από τα 10 ναυτικά

λεξικά του συνόλου αναφέρεται ο τόπος έκδοσής τους. Στην περίπτωση μας, τα περισσότερα λεξικά (5 τίτλοι, 5/10) έχουν εκδοθεί στην Αθήνα, ενώ οι άλλοι τόποι έκδοσης είναι ο Πειραιάς (1 τίτλος, 1/10), η Θεσσαλονίκη (1 τίτλος, 1/10) και το Λονδίνο (1 τίτλος, 1/10). Είναι όμως πιθανό το αποτέλεσμα αυτό να οφείλεται πιθανόν στο γεγονός ότι η έρευνά μας έγινε με έδρα την Αθήνα. Για να καλυφθούν άλλοι πιθανοί τόποι έκδοσης συμβουλευτήκαμε κυρίως διεθνείς καταλόγους ορολογικών έργων, οι οποίοι όμως δεν περιέχουν σημαντικό αριθμό λεξικών της ελληνικής γλώσσας.

Ένα τελευταίο βιβλιογραφικό στοιχείο είναι η αναφορά του εκδοτικού οίκου. Στα 10 λεξικά ναυτικής ορολογίας του υλικού αναφοράς παρουσιάζεται ο εκδοτικός οίκος ή ο φορέας που τα εξέδωσε.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ανάλυση της λειτουργικότητας του λεξικού, που εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται και παρουσιάζονται τα δεδομένα στον αναγνώστη: από την άποψη αυτή, ένα πλήρες λεξικό οφείλει να έχει πρακτικό μέγεθος, να είναι ευανάγνωστο, εύχρηστο, να περιλαμβάνει ευρετήρια, καταλόγους συντομογραφιών, παραρτήματα με πληροφορίες που δεν περιλαμβάνονται στο κυρίως σώμα του λεξικού κλπ. Στην ιδανική περίπτωση, η παρουσίαση πρέπει να είναι συστηματική και να συνοδεύεται από αλφαβητικά ευρετήρια για καθεμία από τις γλώσσες του λεξικού. Ακόμη όμως και όταν η ταξινόμηση είναι αλφαβητική, τα ευρετήρια είναι απαραίτητα – εκτός αν το λεξικό αποτελείται από διαφορετικά μέρη για καθένα από τα ζεύγη γλωσσών που περιέχει. Στην αντίθετη περίπτωση, είναι προφανής η δυσκολία χρήσης π.χ. ενός πεντάγλωσσου λεξικού το οποίο δεν διαθέτει ευρετήριο. Δυστυχώς κανένα από τα λεξικά του υλικού μας δεν ανταποκρίνεται στο σύνολο αυτών των απαιτήσεων. Παρατηρούμε 6 στα 10 λεξικά έχουν πρακτικό μέγεθος, 7 από τα 10 είναι ευανάγνωστα, 5 από τα 10 περιλαμβάνουν λίστα συντομογραφιών και πολύ πιο λίγα –3 από τα 10– διαθέτουν ευρετήριο (των Παλάσκα, Σεγδίτσα και Παλάσκα-Κουμελά-Ιωάννου). Μόνο 2 από τα 10 λεξικά του υλικού μας (δεν συμπεριλαμβάνουμε αυτό των Παλάσκα-Κουμελά-Ιωάννου, διότι το ευρετήριό του, που έχει μόνο τα νέα ελληνικά ως γλώσσα-πηγή, δεν είναι ικανό να καλύψει τις ανάγκες των μεταφραστών) μπορούν *a priori* να χρησιμοποιηθούν από τους γαλλόφωνους μεταφραστές για μετάφραση προς τη μητρική τους γλώσσα.

Ο βαθμός εξειδίκευσης ενός λεξικού μπορεί να θεωρηθεί αντιστρόφως ανάλογος του αριθμού των θεματικών τομέων που περιέχει. Οι Auger και Rousseau (1978) εξαίρουν το σημασιολογικό ρόλο του τομέα, θεωρώντας ότι όταν ένα λεξικό περιλαμβάνει περισσότερους του ενός τομείς, περιορίζεται η αποτελεσματικότητά του ως μεταφραστικού εργαλείου. Τα λεξικά που μελετήσαμε όμως, δεν συνδυάζουν απόλυτα την επιλογή του

συγκεκριμένου θεματικού τομέα (τη ναυτική ορολογία) με την παρουσίαση ενός ειδικού λεξιλογίου, δεδομένου ότι συνήθως διογκώνονται με λήμματα τα οποία είτε δεν έχουν σχέση με τον τομέα που αναφέρεται στον τίτλο τους, είτε ανήκουν στη γενική γλώσσα. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, όλα τα λεξικά του υλικού μας (10/10) αναφέρονται σε περισσότερους από έναν τομείς και κατ'επέκταση οι όροι που περιλαμβάνονται δεν είναι αποκλειστικά τεχνικοί. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η επιλογή αυτή αιτιολογείται από το γεγονός ότι πρόκειται για συγγενή γνωστικά αντικείμενα συχνά όμως η μόνη δυνατή ερμηνεία είναι αυτή μίας εμπορικής πολιτικής που στοχεύει σε ευρύτερο κοινό, αλλά στην πραγματικότητα υπονομεύει την αξιοπιστία και την ποιότητα του λεξικού, όπως παρατηρούμε στα παρακάτω παραδείγματα:

Alcali, (χημ.), άλκαλι.

Alcyone, (αστρ.), Αλκυόνη.

Beam (γεν.) δοκός, κν. δοκάρι. || (ναυπ.), ζυγόν, κν. καμάρι. || (μηχ.), ρυθμιστής, αντισηκωτήρ, ζυγός ατμομηχανής. [...]

Στην πράξη, η αρχή αυτή δεν είναι εύκολο να τηρηθεί, δεδομένου ότι ένα λεξικό που αναφέρεται σε ορισμένο θεματικό αντικείμενο συνήθως περιέχει και όρους προερχόμενους από έναν ή περισσότερους συναφείς τομείς. Το κυριότερο πρόβλημα είναι η αμφισημία που δημιουργείται όταν σε έναν όρο της γλώσσας-πηγής αντιστοιχούν περισσότερες από μία μεταφράσεις προερχόμενες από διαφορετικούς τομείς (ή υποτομείς). Τέτοιες αμφισημίες λύνονται μόνο αν το λεξικό περιέχει σαφείς και ακριβείς ενδείξεις για το πεδίο (ή υποπεδίο) στο οποίο ανήκει κάθε λήμμα. Ο βαθμός εξειδίκευσης συνδέεται επίσης με την έκταση του ληματολογίου (δηλαδή το συνολικό αριθμό των λημμάτων) το οποίο δεν πρέπει να επεκτείνεται σε λέξεις της γενικής γλώσσας. Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω στοιχείων (εξειδίκευση και αριθμός λημμάτων) καθορίζει σε σημαντικό βαθμό την ποιότητα του αποτελέσματος – δηλαδή του λεξικού ως χρηστικού εργαλείου, κατάλληλου για μεταφραστική εργασία.

Ένα επιπλέον κριτήριο ποιότητας αποτελεί και ο αριθμός των γλωσσών που περιλαμβάνουν τα λεξικά, δεδομένου ότι, εφόσον απευθύνονται σε μεταφραστές, πρέπει να περιορίζονται σε ένα μόνο ζεύγος γλωσσών (Opitz, 1990: 1506-1507). Το σημείο αναφοράς της έρευνάς μας ήταν η συγκέντρωση όλων των λεξικών ναυτικής ορολογίας που περιλαμβάνουν τα νέα ελληνικά, συνεπώς η ελληνική γλώσσα υπάρχει σε όλα τα λεξικά του υλικού μας. Οι γλώσσες των λεξικών, εκτός των ελληνικών, είναι τα γαλλικά, τα αγγλικά, τα ιταλικά και τα ισπανικά – οι δύο τελευταίες γλώσσες βρίσκονται στο μοναδικό

πεντάγλωσσο λεξικό του υλικού μας (αυτό του Σεγδίτσα). Μεταξύ των 10 λεξικών του υλικού μας, 8 είναι δίγλωσσα περιλαμβάνοντας τα ελληνικά και τα γαλλικά ή τα αγγλικά, ένα λεξικό είναι τρίγλωσσο περιλαμβάνοντας τα ελληνικά, τα γαλλικά και τα αγγλικά και ένα είναι πολύγλωσσο (πεντάγλωσσο).

Παρατηρούμε εννιά διαφορετικούς συνδυασμούς για τις πέντε γλώσσες που προαναφέραμε, που είναι οι ακόλουθοι:

- αγγλικά – ελληνικά (Καμαρινός, Σαμαράς)
- ελληνικά – αγγλικά (Ιωαννίδης, Ζητρίδης)
- ελληνικά – αγγλικά, αγγλικά – ελληνικά (Brodie -Vlassopoulos, Κουρμπέλης, Σύγχρονο Εγκυκλοπαιδικό Ναυτιλιακό Λεξικό)
- γαλλικά – ελληνικά (Παλάσκας)
- ελληνικά – γαλλικά – αγγλικά (Παλάσκας – Κουμελάς – Ιωάννου)
- ελληνικά – αγγλικά – γαλλικά – ιταλικά – ισπανικά (Σεγδίτσας)

Τα αγγλικά εμφανίζονται σε 9 από τα 10 λεξικά του συνόλου και χρονολογικά, η παρουσία της αγγλικής γλώσσας εντείνεται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι το 1989.

Στην ιδανική περίπτωση, η παρουσίαση των λημμάτων στα τεχνικά λεξικά και κατ'επέκταση στα λεξικά ναυτικής ορολογίας, που εξετάζουμε εμείς, πρέπει να είναι συστηματική (Κατσογιάννου Μ. & Ευθυμίου Ε., 2004) και να συνοδεύεται από αλφαβητικά ευρετήρια για καθεμία από τις γλώσσες του λεξικού. Η ταξινόμηση των λημμάτων στην πλειοψηφία του υλικού μας (8/10) είναι αλφαβητική, ενώ μόνο σε 2 από τα 10 είναι συστηματική ή θεματική.

Ως προς τη μορφή της ελληνικής γλώσσας των λεξικών του υλικού μας και τα 10 λεξικά του υλικού μας έχουν συνταχθεί σε πολυτονικό σύστημα εκ των οποίων 3 λεξικά είναι σε δημοτική και 2 σε καθαρεύουσα, ενώ 5 χρησιμοποιούν και τις δύο γλωσσικές μορφές. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, πρόκειται για έργα γραμμένα σε καθαρεύουσα τα οποία όμως περιλαμβάνουν και έναν αριθμό λέξεων της δημοτικής. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το γεγονός αυτό αντανακλά την προσπάθεια των συγγραφέων να προσεγγίσουν ένα ευρύτερο κοινό, θεωρώντας ότι απευθύνονται και σε μη ελληνόφωνους χρήστες που δεν έχουν επαρκή γνώση της καθαρεύουσας ώστε να τη χρησιμοποιήσουν ως ζωντανή γλώσσα. Σαφές παράδειγμα αποτελούν τα λεξικά ναυτικής ορολογίας της έρευνάς μας, στα οποία αναφέρεται ρητά ότι η χρήση της δημοτικής κρίνεται απαραίτητη για την επικοινωνία των ναυτικών, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε στα παρακάτω παραδείγματα:

292. Έρματίζω, ό έρματισμός, lester, lestage, σαβουρώνω, σαβούρωμα.

303. Τὸ ἡμικόριον, **la demi-tonne**, ἡ μετζατολενάδα, *half-ton*.

312. Τὸ σχοινίον, **le cordage, le filin**, τὸ σχοινί, *cordage, rope*.

313. Καννάβινον, σπάρτινον, συρμάτινον (σχοινίον), **de chanvre, de bastin, de fil-de-fer**, καννάβινο, βουρλιά, συρματένιο, *hemp-rope, reed-rope, wire-rope*.

315. Τὸ κλώσμα (καννάβινον), **le fil de caret**, τὸ φιλάτσο, *rope-yarn*.

318. Ἡμῆτρα τοῦ σχοινίου, **la mèche, l'ame**, τὰ φτίλι, *middle-strand*.

Το γεγονός ότι τα λεξικά περιλαμβάνουν πολλούς νεολογισμούς και όρους δανεισμένους από την δημοτική γλώσσα, μπορεί να ερμηνευτεί ως μία προσπάθεια επικοινωνίας με το ευρύ κοινό ή διότι απευθύνονται σε ένα κοινό χρηστών (τους ναυτικούς στην περίπτωση μας), το οποίο δεν έχει μία επαρκή γνώση της καθαρεύουσας για να την χρησιμοποιήσουν στην καθομιλουμένη. Στον τομέα που μελετάμε η ορολογία βασίζεται στην ιστορία της ελληνικής ναυτιλίας (εμπορικό και πολεμικό ναυτικό), διότι ήταν απαραίτητο να εισαχθούν όροι στη δημοτική, για να μπορέσουν να επικοινωνήσουν οι ναυτικοί. Στο λεξικό του Παλάσκα ο Μ. Γούδας περιγράφει την εξέλιξη την γλώσσας που ομιλείται από τους ναυτικούς και την επιρροή των Ενετών. Στη συνέχεια, παραθέτουμε κάποια παραδείγματα νεολογισμών:

359. ἄμμα τῆς ἀλύσεως, κλειδί
— cable's length
— chaînon
— lunghezza di catena
— grillete

γκάζφρι (ο.ξ.) gas-free

container (ν.) δοχείο (ο.), ἔμποροκιβώτιο (ο.), κονταίηνερ (ξ.)
container berth προβλήτα γιά κονταίηνερς

Οι πρόλογοι και οι εισαγωγές των λεξικών δίνουν πολύ σπάνια ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την χρήση των νεολογισμών, συνεπώς δεν μπορούμε να εξακριβώσουμε ότι ένας όρος προτιμάται από έναν άλλο. Επιπλέον, ένας άλλος λόγος που περιπλέκει τον εντοπισμό των νεολογισμών στα λεξικά του υλικού μας, αποτελεί η απουσία ευρετηρίων στην πλειοψηφία των λεξικών.

Στη μελέτη της μικροδομής εντάσσεται καταρχάς ο χαρακτηρισμός των λημμάτων, ο οποίος μπορεί να αναφέρεται απλώς στη γραμματική τους κατηγορία, μπορεί όμως να είναι και σημασιολογικός, οπότε αντιπροσωπεύεται από μία (και μόνο μία) λέξη που λειτουργεί ως ένδειξη του πεδίου χρήσης του λήμματος. Και τα δύο είδη χαρακτηρισμού χρησιμοποιούνται στα έργα που μελετήσαμε, χωρίς όμως να αξιοποιούνται με συστηματικό τρόπο. Από τα 10 λεξικά της έρευνάς μας, 3 έχουν γραμματικό χαρακτηρισμό. Ο γραμματικός χαρακτηρισμός, ο οποίος συνήθως περιορίζεται στη δήλωση της γραμματικής κατηγορίας χωρίς να συνοδεύεται από στοιχεία για το γένος και την κλίση των λέξεων παραλείπεται συστηματικά στα εγκυκλοπαιδικά λεξικά (σε 2 από τα 7 λεξικά χωρίς χαρακτηρισμό), στα γλωσσάρια (2 τίτλοι) και στα λεξικά γλωσσικού τύπου (3 τίτλοι). Όσο για το σημασιολογικό χαρακτηρισμό, παρατηρούμε ότι είναι αρκετά συχνός, καθώς υπάρχει σε 7 από τα 10 ναυτικά λεξικά αλλά συχνά παραλείπεται ακριβώς στις περιπτώσεις όπου θα είχε τη μεγαλύτερη χρησιμότητα, όταν δηλαδή ένα λήμμα διαθέτει περισσότερα από ένα μεταφραστικά αντίστοιχα. Στο σύνολο των λεξικών 2 από τα 10 περιέχουν τόσο γραμματικό όσο και σημασιολογικό χαρακτηρισμό.

Naval, e, ἐπίθ. ἐπίσης *ναυτικός*, ἢ, ὄν τοῦ Ναυτικοῦ δηλαδή.
armée et forces — , architecture construction, tactique, évolution, combat,
victoire, carré — , ἰδέ τὰς λέξεις. Ἄγγλ. *sea ἢ naval army, forces, architecture,*
building tactics, evolutions, fight, victory, square.

CABLEGRAM, Τηλεγράφημα μεταβιβαζόμενο μέ υποβρύχιο καλώδιο, ενώ γιά τό διαβιβαζόμενο μέ τά συνήθη τηλεγραφικά μέσα είναι τό telegram.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της μικροδομής των λεξικών που ερευνήσαμε αποτελεί η επιλογή των μεταφραστικών ή ερμηνευτικών αντιστοιχών. Είναι σημαντικό για ένα λεξικό ὀρων να παρέχει ένα μόνο αντίστοιχο, ἔστω και περιφραστικό, για κάθε ὀρο, ἔτσι ὡστε να αποφεύγεται η πιθανότητα αμφισημίας (βλ. και Opitz, 1990: 1508, Duval, 1991: 2819). Στην πράξη ὀμως ὀλα τα λεξικά (10/10) παραβιάζουν τον κανόνα αυτό, παρέχοντας δύο ἢ και περισσότερα μεταφραστικά αντίστοιχα για την πλειοψηφία των λημμάτων. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο λεξικογράφος πρέπει να εξηγήει στον αναγνώστη τη διαφορά και να τον ενημερώνει ὀταν προτείνει ένα μη τυποποιημένο μεταφραστικό αντίστοιχο.

Beam (γεν.) ὀκόος, κν. ὀκάρι. || (ναυτ.), ζυγόν, κν. καμάρι. || (μηχ.), ρυθμιστής, αντσηκωτήρ, ζυγός ατμομηχανής. [...]

Balance, πλάστιγγ, ζυγός. κν. ζυγαριά. || υπόλοιπον λογ/μοῦ. || ἰσοζύγιον, ἰσολογισμός. —sheet (εμπ.), ἰσολογισμός. —of freight, υπόλοιπον ναύλου. —of trade, εμπορικόν ἰσοζύγιον. —reef, διαγώνιον επίρραμα ἰστίου. —weight, αντίβαρον.

BANK, ὄχθη ποταμοῦ, μπάγκος δηλ. ἀμμώδης ὕψαλος, μέσα στή θάλασσα.
BED, Κρεβάτι, βάση, ρείθρο, κούπη ποταμοῦ

Ἡ χρήση λεξικογραφικῆς μεταγλώσσας, δηλαδή ὁ αναλυτικότερος σχολιασμός ἐνός λήμματος βάσει στοιχείων τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἢ πληροφοριῶν ἐγκυκλοπαιδικοῦ τύπου, παρουσιάζεται σε 8 ἀπό τα 10 λεξικά. Τα 2 ἐγκυκλοπαιδικά λεξικά, τα ὁποῖα περιλαμβάνει τὸ υλικό μας χρησιμοποιοῦν συστηματικά τὴ μεταγλώσσα γιὰ τὴν ἀποσαφήνιση τῶν ὀρων. Ἡ μεταγλώσσα χρησιμοποιεῖται ἀκόμα ἀπὸ τα λεξικά (γλωσσικοῦ τύπου) τα ὁποῖα εἶναι 6 (6/10). Παρ' ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει καὶ 1 γλωσσάριο μεταξὺ τῶν 10 λεξικῶν, ὁ συγγραφέας τοῦ ὁποῖου δὲν δίστασε νὰ ἀποσαφηνίσει σημασιολογικά κάποια λήμματα με τὴ βοήθεια σύντομων ὀρισμῶν.

Bassin (γεωγρ.), λεκάνη, λεκανοπέδιον. || ἐξωτερικὴ νηοδόχη (δεξαμενὴ, κν. ντόκος), εὐρισκομένη πρὸς τῆς κυρίας νηοδόχης εἰς τὸ στόμιον πλωτοῦ ποταμοῦ.

Cablegram, καλωδιογράφημα, τηλεγράφημα διαβιβαζόμενον δι' ὑποβρυχίου καλωδίου.

Ἐνα ἀπὸ τα ἰσχυρότερα μέσα γιὰ τὴν ἀποσαφήνιση τῶν λημμάτων εἶναι ἡ χρήση παραδειγμάτων. Ἀσφαλῶς, τα πιο χρήσιμα παραδείγματα εἶναι αὐτὰ που ἀναδεικνύουν τὴ χρήση τοῦ ὀρου σε πραγματικὸ περιβάλλον, προέρχονται δηλαδή ἀπὸ τὸ σῶμα κειμένων ἀναφορὰς ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχει ἀντληθεῖ καὶ ἡ ὀρολογία που περιέχει τὸ λεξικό (Oritz, 1990: 1508-1509). Στα περισσότερα λεξικά ὁμως, τα παραδείγματα συγχέονται με τοὺς πολυλεκτικούς ὀρους καὶ με τα ὑπο-λήμματα. Ἐτσι, εἶναι συνηθισμένο νὰ παρουσιάζονται ὡς παραδείγματα φραστικές ἐνότητες που ἀντιστοιχοῦν σε ἐννοιες διαφορετικές ἀπὸ αὐτὴν τοῦ λήμματος, χωρὶς νὰ ἀκολουθεῖται κάποια ἀρχὴ ταξινόμησης καὶ παρουσίασής τους.

Στὴν ἐργασία αὐτὴ περιγράψαμε τα βασικά βήματα που ἀκολουθήσαμε γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ τὴν παρουσίαση τοῦ υλικῶν μας, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν δίγλωσσων καὶ πολὺγλωσσων λεξικῶν ναυτικῆς ὀρολογίας που περιλαμβάνουν τα νέα ἐλληνικά. Ὁ στόχος αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἦταν ἀφενὸς μεν ἡ ἐπεξεργασία αὐτῶν τῶν λεξικῶν βάσει μίας τυπολογίας καὶ μεταλεξικογραφικῶν κριτηρίων, κατηγοριοποιημένα σε αὐτὰ τὴ μακροδομῆς καὶ ἐκεῖνα τῆς μικροδομῆς, ἀφετέρου δὲ ἡ συνθετικὴ μελέτη καὶ ἀνάλυσή τους με σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη καὶ βελτίωση τῆς μετάφρασης ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν κειμένων ναυτικῆς ὀρολογίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Auger, P. & Rousseau, L.-J., *Méthodologie de la recherche terminologique*, Québec, L'Éditeur officiel du Québec, 1978, 80 σ.
- [2] Bejoint, H. & Thoiron, Ph. *Les dictionnaires bilingues*, Duculot, Louvain-la-Neuve, 1996, 256 σ.
- [3] Delaki, A., *Répertoire et analyse des dictionnaires maritimes bilingues et multilingues comprenant le grec moderne*, Mémoire de DEA, Université Paul Valéry – Montpellier III, 2004, 175 σ.
- [4] Duval, A., «L'équivalence dans le dictionnaire bilingue», στο *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires: Ein internationales Handbuch zur Lexikographie / An International Encyclopedia of Lexicography / Encyclopédie internationale de lexicographie*, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1991, σ. 2817-2824.
- [5] Κατσογιάννου Μ. & Ευθυμίου Ε., (επιμέλεια): *Ορολογία : Έρευνα και Εφαρμογές*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2004, 399 σ.
- [6] Marelllo C., "Les différents types de dictionnaires bilingues", in les dictionnaires bilingues, Duculot, 1996.
- [7] Opitz K., "The Technical Dictionary for the Expert", in *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires, Encyclopédie Internationale de Lexicographie*, Walter de Gruyter, 1990.
- [8] Rey A., *La Terminologie : noms et notions*, PUF coll. « Que sais-je ? », n° 1780, Paris, 1970, 127 σ.
- [9] Van Campenhoudt M., « Évaluation des terminographies multilingues : le dictionnaire nautique du capitaine Paasch face au dictionnaire aéronautique de l'ingénieur Schlomann », dans HERMANS (A.), éd., *Les dictionnaires spécialisés et l'analyse de la valeur, actes du colloque organisé en avril 1995 par le Centre de terminologie de Bruxelles (Institut libre Marie Haps)*, Louvain-la-Neuve, Peeters, 1997, σ. 75-115 (Bibliothèque des cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain, n° 87).

Αθηνά Γ. Δελάκη

Τερψιθέας 3
26442 Πάτρα